

Роль наукової спадщини професора М. В. Салтевського у розвитку криміналістики (до 105-річчя з дня народження)

Віктор Шевчук,

д-р юрид. наук, професор, заслужений юрист України, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України, м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8058-3071>, e-mail: Shevchuk_viktor@ukr.net

Досліджено актуальні проблеми ролі та значення наукової спадщини професора М. В. Салтевського для формування й розвитку сучасної криміналістики та судової експертизи. Зазначено, що професор М. В. Салтевський є одним із організаторів та засновників криміналістичної науки в Україні, який мав надзвичайно широкі діапазон та коло професійних і наукових інтересів, і який приділяв особливу увагу дослідженню криміналістичної техніки, судової експертизи, проблемам теорії доказів, застосуванню електронних (цифрових) доказів у досудовому розслідуванні та судовому провадженні, методології криміналістики та криміналістичній методиці.

Ключові слова: наукова спадщина; історія криміналістики; наукова школа професора М. В. Салтевського; криміналістичні знання; судові експертизи.

The role of the scientific heritage of Professor M. V. Saltevskiy in the development of criminalistics (on the occasion of the 105th anniversary of his birthday)

Viktor Shevchuk

Current issues of the role and significance of the scientific heritage of Professor M. V. Saltevskiy for the formation and development of modern criminalistics and forensic examination are studied. It is noted that Professor M. V. Saltevskii is one of the organizers and founders of forensic science in Ukraine, whose range and circle of professional and scientific interests were extremely wide, paying special attention to the study of forensic techniques, forensic examination, problems of the theory of evidence, the use of electronic (digital) evidence in pre-trial investigation and court proceedings, forensic methodology and forensic methodology.

Keywords: scientific heritage; history of criminalistics; scientific school of Professor M. V. Saltevskiy; forensic knowledge; forensic examinations.

8 листопада 2022 р. виповнилося 105 років від дня народження доктора юридичних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України, провідного фахівця у галузі криміналістики та судової експертизи, українського науковця-криміналіста Михайла Васильовича Салтевського (08.11.1917—23.08.2009).

Михайло Васильович є одним із фундаторів криміналістичної науки в Україні, новатором та генератором наукових ідей, становлення і розвитку вітчизняної криміналістики тісно пов'язані з його ім'ям. Варто зауважити, що в криміналістиці відсутній розділ, у який би М. В. Салтевський не вніс свій вагомий науковий внесок, що суттєво вплинуло на подальший розвиток та удосконалення окремих положень і концепцій криміналістичної теорії та практики [8, с. 32—35].

Творча спадщина професора М. В. Салтевського велика та значуща, його наукові праці добре знають і високо цінують не тільки науковці, а й практики. Він є автором і співавтором понад 300 наукових праць, кількох десятків монографій, підручників і навчальних посібників із криміналістики [9, с. 20].

Відомо, що після війни колишній розвідник, фронтовик М. В. Салтевський приїхав до Харкова та обрав новий шлях свого життя, присвятивши його відповідальній і важкій роботі судового експерта і пройшовши шлях від наукового співробітника до завідувача лабораторії Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса (нині — Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»). 1948 р. М. В. Салтевський вступив і 1951 р. закінчив Харківський юридичний інститут. Майже десять років він очолював у ХНДІСЕ відділ фотофізичних досліджень, є автором багатьох винаходів, особисто проводив особливо складні судові експертизи, безпосередньо брав участь в оглядах місць подій, слідчих експериментах, судових засіданнях, успішно поєднував наукову, навчально-методичну та експертну роботу, надавав допомогу практичним працівникам.

Творчий потенціал, працьовитість та цілеспрямованість дали змогу молодому науковцеві під керівництвом видатного вітчизняного криміналіста В. П. Колмакова у 1956 році

блискуче захистити дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук «Криміналістическое исследование замков и пломб в судебной экспертизе» [3], а наступного року здобути звання старшого наукового співробітника [1, с. 492].

Із 1962 по 1971 р. науково-педагогічна діяльність М. В. Салтевського була пов'язана з кафедрою криміналістики Харківського юридичного інституту, де він працював доцентом (1962), в. о. завідувачого кафедрою (1965) і професором кафедри криміналістики. 1970 р. він успішно захистив дисертацію доктора юридичних наук за темою «Теоретические основы установления групповой принадлежности в судебной экспертизе (методологические и правовые проблемы)» [6]. Із 1971 по 1988 р.— завідувач кафедри криміналістики Київської вищої школи МВС СРСР, у 1988—1996 рр.— професор кафедри криміналістики Харківського юридичного інституту (нині — *Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*).

1996 р. Михайло Васильович очолив лабораторію «Використання досягнень науки і техніки у боротьбі із злочинністю» Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності Академії правових наук України. 1998 р. М. В. Салтевському присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки і техніки України», із 2003 по 2006 р. він був професором кафедри криміналістики Національного університету внутрішніх справ України (м. Харків), а з 2006 по 2009 р.— професором кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського економіко-правового університету.

Наукові праці професора М. В. Салтевського, його найважливіші висновки про загальну теорію криміналістики та окремі криміналістичні теорії, завдання, принципи, закони, методи, систематики та інші наріжні категорії криміналістичного наукового знання, суттєво уточнили уявлення про предмет криміналістики і відкрили низку нових напрямів у її розвитку. Час і практика довели, що професор Михайло Васильович Салтевський — видатна постать в історії криміналістики [10].

Вагомим є внесок М. В. Салтевського у розвиток окремих галузей криміналістичної техніки, зокрема судової фотографії, одорології, судової акустики, слідознавства, у цих напрямках наукових досліджень Михайло Васильович, безперечно, був піонером серед вітчизняних криміналістів. Він розробив прийоми вимірювального фотознімання, був одним із

засновників криміналістичної одорології та фотоскопії, розвивав нові методики дослідження доказів, криміналістичного дослідження електронних документів, комп'ютерних засобів, нових інформаційних технологій у криміналістиці [5, с. 307—312] та ін. Ці наукові напрями конкретизували та розвинули у кандидатських і докторських дисертаціях його учнів [7].

Особливу увагу професор М. В. Салтевський приділяв дослідженням новітніх і перспективних напрямів криміналістичної техніки, судової експертизи, теорії доказів у кримінально-процесуальному та інформаційному праві, проблем комп'ютерної (цифрової) інформації, інструментальної детекції вербальної інформації в слідчій та судовій діяльності, застосування електронних (цифрових) доказів у досудовому розслідуванні та судовому провадженні, використання поліграфа та ін.

Певний науковий інтерес мають пропозиції М. В. Салтевського щодо розширення меж традиційної системи криміналістики як науки і введення в неї нових елементів, запропонувавши до основних розділів системи (методології науки криміналістики, криміналістичної техніки, криміналістичної тактики та криміналістичної методики) увести новий окремий елемент — криміналістичне слідознавство. На його думку, це розділ криміналістики, у якому досліджують сліди-відображення, механізм їх утворення, методи і засоби виявлення, фіксування, дослідження та використання в розкритті кримінальних правопорушень.

Слідознавство досліджує усі сліди-відображення, що утворюються внаслідок усіх форм взаємозв'язку (психічного, механічного, хімічного, фізичного і біологічного) матеріальних тіл живої та неживої природи. Тому воно містить трасологію як учення про слідоутворення тільки слідів-відображень, що копіюють зовнішню форму і побудову твердого об'єкта взаємодії. Структуру слідознавства складають учення про сліди: джерела криміналістичної інформації, механізм слідоутворення, зовнішність і сліди людини (рук, ніг, шкірного покриву, зубів, звукового мовлення, рухових навикчок), слідів пам'яті (суб'єктивних образів), сліди засобів учинення злочину; вчення про документалістику — ознаки та характеристики письма людини і машинопису, їх дослідження і використання у розкритті кримінальних правопорушень [2, с. 9—11].

Досліджуючи систему криміналістики, застосовує на увагу й інший підхід науковця,

пов'язаний із поглибленим деталізуванням і розширенням елементів цієї системи — сучасний розвиток криміналістики та інформаційно-діяльнісний підхід дають змогу уявити систему науки криміналістики у такому вигляді: 1) методологічні основи криміналістики; 2) механізм учинення кримінального правопорушення і виникнення криміналістичної інформації; 3) джерела криміналістичної інформації; 4) засоби і методи збирання та подання криміналістичної інформації під час розслідування кримінальних правопорушень; 5) криміналістична тактика; 6) криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень окремих видів [4, с. 21—30].

Науковий спадок видатного українського науковця-криміналіста професора М. В. Салтевського до сьогодні не втратив актуальності та науково-практичної цінності, залишаючись затребуваним науковцями і практиками, судовими експертами, працівниками правоохоронних структур, суддями та юристами-практиками. Міцний фундамент, закладений М. В. Салтевським, своєю науковою спадщиною і сьогодні допомагає у протидії сучасній злочинності та впливає на розвиток криміналістики.

Перелік джерел посилання

1. Капустник К. В. Роль М. В. Салтевського в формуванні експертної школи Харківського науково-дослідницького інституту судових експертиз. *Теорія та практика судової експертизи та криміналістики*. 2012. Вип. 12. С. 491—494.
2. Салтевський М. В. Криміналістика : підручник : у 2 ч. Ч. 1. Харків, 1999. 528 с.
3. Салтевський М. В. Криміналістическая экспертиза замков и пломб : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 1956. 13 с.

4. Салтевський М. В. Криміналістика: в современном изложении юристов : учеб.-практ. пособ. Харків, 1996. С. 21—30.
5. Салтевський М. В. Проблеми інструментальної детекції вербальної інформації в судовій експертизі. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2009. Т. 22 (61). № 2. С. 307—312.
6. Салтевський М. В. Теоретические основы установления групповой принадлежности в судебной экспертизе (методологические и правовые проблемы) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 1969. 40 с.
7. Шевчук В. М. Вплив наукових ідей професора Салтевського М.В. на розвиток сучасної криміналістики та судової експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2017. Вип. 17. С. 426—438.
8. Шевчук В. М. Роль професора Салтевського Михайла Васильовича у становленні та розвитку криміналістики. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу : тези доп. міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річ. від дня народж. проф. М. В. Салтевського* (Харків, 08.11.2017). Харків, 2017. С. 32—35.
9. Шевчук В. М., Шепітько В. Ю. Михайло Васильович Салтевський — видатний криміналіст минулого та сучасності (до 100-річчя від дня народження) : бібліографіч. покажч. Харків, 2017. 106 с.
10. Шепітько В. Ю. Михайло Васильович Салтевський — видатна постать в історії криміналістики / Михайло Васильович Салтевський — видатний криміналіст минулого та сучасності (до 100-річчя від дня народження) : бібліограф. покажч. // В. М. Шевчук, В. Ю. Шепітько. Харків, 2017. С. 3—5.